

Casa tradițională cu foisor din Vâlcea

Dr. Ionuț Dumitrescu

ionut_gabriel1981@yahoo.com

Casa cu foisor vâlceană se situează printre cele mai izbutite case românești. Adaptată unui climat moderat ca temperatură, dar schimbător, prin foisorul care este, în fond, un spațiu de locuit semiadăpostit, legată de economia unei regiuni pomicole și viticole, casa vâlceană este perfect integrată în peisajul și viața locală. Casa vâlceană este una dintre locuințele care dezleagă, poate cel mai bine, înțelegerea evoluției ansamblului foisorului din climatul moderat al zonei de la sud de Carpați. Casa cu foisor vâlceană se prezintă sub două variante principale: casa cu foisor joasă și casa cu foisor înaltă. În forma sa cea mai modestă, dezvoltată numai pe parter, această locuință se deduce din casa simplă a timpurilor îndepărtate, căreia i se adaugă foisorul în fața intrării¹.

Foisorul este un element important care poate sluji la elaborarea unei clasificări a arhitecturii vâlcene și, mai ales, la definirea caracteristicilor ei. Prin însușirile sale arhitectonice și prin numărul mare de exemplare întâlnite, foisorul și, firește, casa cu foisor reprezintă una dintre cele mai izbutite realizări ale meșterilor de case vâlceni și, implicit, români.

Principala caracteristică a foisorului este dată de funcția sa socială. Foisorul nu este numai o construcție menită numai să apere intrarea casei de intemperii, ci, în primul rând, un spațiu care face legătura între interiorul casei și gospodăria cu acareturile ei, și în care se desfășoară o bună parte din viața familiei țărănești în anotimpurile cu climă favorabilă. Legat de condițiile naturale din zonă și, în special, climatice, foisorul suplinea rigiditatea încăperilor închise care, în timpul anotimpurilor călduroase, erau uneori inconfortabile². De aceea, foisorul a preluat, pentru sezonul cald, o serie de funcții ale încăperilor închise și, anume, deseori în foisor este instalat un pat cu rost permanent, fiind fixat de stâlpii și de balustrada acestuia; nu lipsește nici războiul sau urzoiul, după cum sunt prezente și o masă și scaune. Adică, o parte din lucrul membrilor familiei, precum și masa și odihna acestora aici se petrece. În același timp, din foisor se putea lesne observa toată curtea și mișcarea animalelor și păsărilor, se puteau și supraveghea cămărilor cu haine și magaziile cu provizii.

Ca spațiu semiadăpostit, foisorul s-a dezvoltat pe baza unui alt element preexistent și de arhaică tradiție în arhitectura țărănească românească, anume, pe baza prispei. Prisca avea dezavantajul că era prea îngustă și nu permitea desfășurarea unor activități mai complexe, așa cum permite foisorul. Pe de altă parte, adăpostită numai sub prelungirea streșinii, prispa nu era nici apărată foarte bine împotriva vreunei intemperii. Cu vremea, însă, foisorul, dintr-un simplu element spațial complementar, s-a transformat, ca arhitectură, prin includerea altor funcții, ca urmare a schimbării, mai ales, a elevației casei.

În cursul secolului al XVIII-lea și, mai cu seamă, în cel de-al XIX-lea, foisorul și-a asumat și funcția de podest de acces la etaj prin intermediul unei scări de acces, care urca la el înainte de a trece în camere. Intrarea în pivnița de la nivelul inferior s-a muta sub foisor pentru că între temelie de piatră a casei și peretele susținător al foisorului se putea lăsa un spațiu liber, „gârliciul”, de mare folos pentru adăpostirea provizorie a unor unelte și care acționa și ca un spațiu izolator în ce privește căldura și

¹Andrei Pănoiu, *Din arhitectura lemnului*, Ed. Tehnică, București, 1977, p. 83

²Paul Petrescu, *Arhitectura țărănească în lemn din România*, Ed. Meridiane, Buc., 1974 p. 40

frigul, foarte util pentru produsele supuse fermentației din pivniță și pentru cele amenințate de îngheț. Așa se face că, în decursul timpului, forma clasică a foișorului a ajuns cea consacrată: o terasă de perimetru pătrat așezată în fața intrării în casă, cu un acoperiș separat și dedesubtul căreia se află intrarea în pivniță, iar la terasa îngrădită urcă o scară de acces.

Din Vâlcea până în Buzău apare des compoziția cu foișor și scară acoperită în dreapta sau în stânga volumului³. La casa simplă, dacă este foarte joasă, la nivelul terenului, accesul se face direct în foișor, la contactul lui cu corpul casei, foișorul constituind astfel, ca și prispa, un adăpost, un umbrar în fața intrării, de străveche și aproape universală tradiție. La casa simplă pe soclu, cu sau fără pivniță, foișorul poate să apară ca o dezvoltare a podestului scării. Aceasta îi permite ca, odată cu înălțarea tipului de plan, să închidă în soclul său – în teren denivelat sau nu – un adăpost pentru păsări sau, mai înalt, să acopere el însuși scara de coborâre la pivnițe formând gârliciu pivniței⁴. În ambele cazuri și independent de orientarea ei, scara poate rămâne neacoperită, așa cum am întâlnit la casele Cotoră Vasile din satul Bârzoteni și Constantinescu Teodor din satul Jiblea, ambele construite la începutul secolului al XIX-lea.

Și la casa joasă, și cu atât mai mult la casa înaltă, scara se acoperă printr-o supralărgire de streășină, cel mai adesea ondulată și ușor lăsată, rezultând din racordarea versanților de fațadă ai casei și foișoare cu două conuri – unul convex pe muchia acoperișului și unul concav pe pleacătoarea dintre acoperișul foișorului și al casei⁵, așa cum am întâlnit la casa Răceanu Ion din satul Cheia. Toate aceste forme, cu casa pe soclu de piatră, în general tencuită, și numai cu foișorul în lemn și cu stâlpii ciopliți, constituie un tip de arhitectură cu foișor vâlceană.

La toate cele trei categorii de case vâlcene, casa joasă, casa înălțată pe soclu și casa pe două nivele se întâlnește într-un număr apreciabil de cazuri foișorul. La toate aceste construcții foișorul apare ca fiind organic întrețesut cu corpul casei, niciodată neapărând impresia de lipire. De altfel, tradiția constructivă a foișorului este atât de veche și atât de bine dezvoltată de meșterii vâlceni încât proporția casei vâlcene cu foișor este admirabil rezolvată, impresia fiind una de certă monumentalitate și, în același timp, de dinamic joc al volumelor, lucru rar întâlnit în arhitectura țărănească a altor popoare⁶.

La casele joase, chiar la cele cu două încăperi mici, și în rare cazuri și la locuințe monocelulare, foișorul este construit la nivelul tălpilor casei, având sau nu și temelie de piatră nelegată cu mortar. De multe ori sub foișor rămâne locul gol. La asemenea exemplare de case și foișorul are dimensiuni reduse, dar este totdeauna închis cu parmalâc de scânduri. Așezarea foișorului este totdeauna la stânga casei (dacă stăm cu fața la ea) conformându-se unei reguli generale pentru casa românească: aceea de a avea intrarea la stânga. De regulă, foișorul are trei stâlpi la fațadă, doar rare exemplare având numai doi stâlpi.

La casele înălțate pe soclu foișorul se află așezat deasupra intrării în pivniță fie că această intrare este practică în față, fie lateral. La aceste case, ca și la cele înalte, foișorul poate să fie legat și de sală sau poate rămâne singur⁷. Când este legat cu sala se poate ca scara să dea întâi în sală și foișorul să nu aibă acces direct în curte, dar se poate ca să aibă și el o scară proprie în partea laterală spre curte, așa cum apare în așezările rurale de pe valea Oltețului. Când scara de acces urcă direct

³Constantin Joja, *Sensuri și valori regăsite*, Ed. Eminescu, București, p. 74

⁴Adrian Gheorghiu, *Scara de acces ca formă arhitectonică în arhitectura populară românească*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor (R.M.M.)*, anul XLV, nr. 1, 1976, p. 19

⁵*Ibidem*

⁶Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 44

⁷Paul H. Stahl, *Locuințele țărănești cu două caturi la români*, în *SCIA*, IV, nr. 3-4, 1957, p. 68

în foișor, acesta are și o ușiță scundă de zăbrele.

Casele înalte au foișoare mari, ajungând până la 16 metri pătrați. Este o adevărată încăpere utilată cu mobilă și, nu rareori, foișorul este închis cu geamlâc, preluând și funcțiile saccâielor de la vechile case boierești, adică loc de primire a mușafirilor cărora în genere li se oferă din înălțimea foișorului și o frumoasă priveliște. La casele de pe valea Oltețului foișorul apare la mijlocul sălii. Ca plan, el este mai mult un dreptunghi, prezentând fațada mai lungă decât laturile. Streașina foișorului se sprijină pe stâlpi de lemn, care la început erau dăltuiți. Cele mai multe dintre foișoare au acoperiș în două plase, cu fronton și prezintă numai doi stâlpi la fațadă. Dispunerea foișorului este legată de planul casei. Planurile mai vechi de case, cu intrări plasate asimetric, aveau foișorul așezat, de obicei, într-o parte a casei. La casele înalte cu trei camere la etaj, foișorul este plasat în axul casei, deasupra intrării în beci.

La casele înalte cu foișor, care au la parter o pivniță, intrarea în pivniță se face de obicei prin partea din față a foișorului, unde este situat gârliciul. Pentru a pătrunde în pivniță sunt de obicei două uși: prima, la intrarea în gârlici, construită din lemne încrucișate în unghi drept („zăbrele”), care lasă să pătrundă aerul și lumina, și a doua la intrarea în pivniță, construită la nivelul zidurilor din față ale etajului. Această a doua ușă este masivă, puternică, închisă cu lacăte⁸.

Casa Iacobescu Gheorghe din satul Nicolae Bălcescu, construită în 1899 este dezvoltată atât pe verticală (parter și etaj locuibile, dar și beci cu acces din interior), dar și pe orizontală (săli largite cu foișoare și adosaj pe spate – respectiv o povarnă). Pe fiecare nivel se găsesc două încăperi cu aceeași funcționalitate ca în toată Vâlcea – „la foc” și „la sobă”. Temelia este realizată din cărămidă tencuită. Tălpile din stejar sunt cioplite pe două fețe legate în „cheie” dreaptă, iar pereții sunt făcuți din bârne cioplite pe patru fețe, prinse în cunună sub formă de cheotoare dreaptă. La partea superioară pereții sunt fixați într-un cadru de grinzi. Podina este din blane ulucite și din scândură dublă între nivele. Sala și foișoarele, ca și adosajul din spate sunt din lemn de stejar.

La etaj locuia băiatul cel mic împreună cu familia lui, iar la parter locuiau părinții „feciorului” mezin. Întemeierea unei gospodării este însoțită de construirea unei case și de înzestrarea cu pământ a noului cuplu. În vechiul sistem de trai, înzestrarea cu pământ se referea numai la băieți; pământul trebuie împărțit deci în atâtea părți câți băieți există. Împărțirea pământului între copii este făcută de părinți în timpul vieții. Fiecare fiu își primește partea și tatăl îl oprește în casa lui pe ultimul născut. Părinții locuiesc împreună cu el și îi cedează averea lor în timpul vieții în schimbul obligației de a-i îngriji, a-i respecta și a-i îngropa creștinește după moarte. Cazurile în care părinții cereau unui judecător rezilierea contractului pentru ingratitudine erau excepționale⁹.

O casă cu foișor de mare valoare etnografică și documentare istorică este cea aparținând lui Mihăescu Gheorghe din satul Vlădești, ultimul descendent, în linie masculină, al unei familii de preoți. Casa este construită pe două nivele, cu parterul (având un scop economic și strategic) zidit masiv din piatră de râu, cu o grosime de 60 cm, având trei orificii (deschideri foarte înguste), iar etajul, din schelet portant, împletit cu nuiele și încărcat cu argilă cu o grosime de 20 cm. Spațiul închis are un plan bicameral, prima încăpere având ușa de acces din exterior (la care se ajunge pe o scară zidită din lespezi de piatră), cea de-a doua ușă comunicând cu foișorul. A doua încăpere este locuința propriu-zisă, cu mai multe funcții: dormitor, atelier de țesut (în timpul iernii). În timp ce prima încăpere este pardosită cu argilă, cealaltă este pardosită cu cărămidă.

⁸ Astfel de exemplare au apărut mai întâi în satele situate în apropierea Horezului

⁹ Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei*, Ed. Paideia, București, 2000, p. 122

Foișorul este elementul de podoabă al fațadei. Născut din nevoia de a proteja gârliciul acesta oferă un spațiu elegant (o adevărată „sufragerie” deschisă), cu o privești splendidă spre exterior. Foișorul protejează beciul și completează spațiul locuinței, stabilind, totodată, o legătură permanentă, firească, între casă și curte, între om și natură. Pe grinda fațadei foișorului se găsește scrijelit anul construcției, 1835. Tocurile ușilor de acces în casă sunt sculptate în motive populare locale. Monumentul cunoaște două etape constructive: prima, în anul 1835 (potrivit inscripției găsite pe o grindă sculptată), iar a doua etapă datează din anul 1926, când structura pereților din grădele (sistem constructiv bazat pe împletitura de nuiete din alun sau carpen, cu umplutură din pământ galben amestecat cu pleavă de grâu) a fost schimbată cu zid de cărămidă.

Începând cu anul primei etape constructive, casa a avut ca proprietari două generații de preoți și una de notari, care, pe lângă funcțiile avute, se ocupau și de viticultură și pomicultură, deținând livezi întinse de pomi fructiferi și viță de vie¹⁰. Pivnița casei, dispusă sub toată suprafața construită la etaj, inclusiv foișorul, în formă de L și uniconică, este, în principal, folosită ca spațiu de depozitare a fructelor, a țuicii și a vinului, a cartofilor și murăturilor. Ușa dinspre exterior este construită din gratie de stejar, asigurând astfel o bună aerisire permanentă, atât de necesară conservării produselor din interior. Soclul înalt de piatră conferă clădirii aspectul unei cule (construcție înaltă, pe două nivele din piatră, apărută în secolul al XVI-lea în Peninsula Balcanică și difuzată mai târziu în Țările Române). Prin masivitate și amenajările strategice, acest spațiu era folosit și ca loc de apărare în condiții de asediu, fiind folosite anume de foc (dovadă secțiunile ferestrelor din zidurile masive, lățimea de 42 cm și înălțimea de 56 cm), iar în exterior având o fantă (deschidere) de numai 7 cm lățime și o înălțime de 52 cm. Tehnica și materialele de construcție folosite la edificarea locuinței asigură o temperatură optimă și vara (răcoroasă) și iarna (călduroasă). Acoperișul este cel tradițional în patru ape, el protejând și podul casei, la care se accede printr-o ușă (trapă) din interior. Atât ca stil arhitectural, cât și ca tehnică de construcție și funcționalitate, casa din Vlădești este un monument emblematic al arhitecturii tradiționale vâlcene.

Casa Constantinescu Teodor din Jiblea Veche este o locuință specifică zonei subcarpatice, dezvoltată atât pe verticală cât și pe orizontală (foișor plasat în partea stângă). Casa are două încăperi și o singură intrare directă din foișor. Accesul în foișor se face prin intermediul unei scări din piatră. Acoperișul este în patru ape, cu învelitoare din șită de brad.

Beciul, soclul și scara de acces sunt făcute din piatră de râu zidită cu mortar de var și tencuială, iar apoi văruiată. Pereții sunt realizați din bârne masive de stejar cioplite pe două fețe. Cununa de bârne este legată de partea superioară cu ajutorul cuielor de lemn de grinzile cosoroabe. Locuința este cercuită cu nuiete de alun, tencuită și văruiată.

Această casă are dedesubt pivniță, în care se intră printr-un gârlici închis cu zăbrele. Gârliciul corespunde la parter cu spațiul rezervat la etaj foișorului. Pentru a pătrunde în pivniță sunt două uși: prima, la intrarea în gârlici, construită din lemne încrustate în unghi drept, care lasă să pătrundă aerul și lumina și, a doua, la intrarea în pivniță, construită la nivelul zidurilor din față ale etajului. Această a doua ușă este masivă, puternică, închisă cu lacăte. Mai trebuie menționat că foișorul este tratat larg, ieșind pe fațadă cu o lățime aproape egală cu lățimea casei. Casa este construită în 1819 de către Popa Mille după cum reiese din inscripția de pe covata de sus a foișorului¹¹.

¹⁰ *Inf.* Chirilă Ion, sat Vlădești, n. 1928

¹¹ Fenia Driva, *Călimănești. Căciulata. Cozia*. Ed. Conphys, Rm. Vâlcea, 2002, p. 2

Multe din casele cu foișor țin seama tocmai de peisajul în care sunt construite și au fațada îndreptată spre o vale deschisă sau spre perspectiva munților apropiați. Este în această așezare aleasă cu bună știință ceva din sentimentul naturii și al peisajului și care constituie un element esențial în concepția arhitectonică românească. Soluțiile constructive ale foișorului sunt destul de unitare, dar rezolvările particulare ale detaliilor ornamentale sunt de o mare varietate. La foișoare se desfășoară, de fapt, toată măiestria meșterilor, stâlpii, balustradele, grinzile, fiind cioplite cu o mare artă. La casele construite după primul război mondial se adaugă și traforajul, după cum la cele vechi registrul inferior al foișorului este împodobit cu stucaturi sau cu ceramică încastrată în pereți.

În arhitectura începutului de secol XX a intervenit câteodată o schimbare de poziție și de structură a foișorului. El nu mai este plasat în stânga clădirii, ci în axul ei și este acoperit cu un acoperiș în două ape. Nici funcțiile lui nu au mai rămas aceleași, el servind acum mai mult de apărare împotriva intemperiilor a scării de acces și a intrării casei.

Summary

The traditional turret house from Vâlcea County

The Vâlcea turret house is situated among the most perfect Romanian house. Adapted to a mild climate as temperature, but changeful, to the turret house which is actually a living space, half covered band with the fruit-growing and viticulture region's economical resources, the Vâlcea house it is perfectly integrated in the life and local landscapes.

The Vâlcea house is one of the traditional houses which slips, maybe the best, the understanding of the turret house evolution from the mild climate of the area from the southern Carpathians.

The Vâlcea turret house is presented under two main lines: the ground turret house and the high turret house.

The lock-out tower is an important element which can serve at the elaboration of a classification of the Vâlcea architecture and specially at the definition of its own characteristics. By its architectural appropriations and the great number of the encountered examples the turret house and the lock-out tower represents one of the most successful accomplishments of Vâlcea traditional masters.